

FİRYÂBÎ, Ca'fer b. Muhammed

(جعفر بن محمد النریابی)

Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed
b. el-Hasen el-Firyâbî

(ö. 301/913)

Muhaddis, fakih ve müfessir.

207'de (822) Belh yakınındaki Fâryâb'da doğdu. Türkî, Horasânî nisbeleriyle de anılır. Yine Firyâbî diye anılan hemşehrisi Muhammed b. Yûsuf'tan ayırmak için bazı kaynaklarda kendisine Firyâbî es-Sagîr denilmiştir. On yedi yaşında iken hadis dersleri almaya başladı ve Mâverâünnehir, Horasan, Irak, Hicaz, Şam, Mısır, el-Cezîre gibi devrin ilim merkezlerini dolaşarak Ali b. Medîni, Ebû Saîfer

en-Nüfeylî, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, İshak b. Râhûye ve Kuteybe b. Saîd gibi âlimlerden hadis okudu. Zehebî, onun hocalarından 227'sinin adını "Mesyeha ale'l-mu'cem li'l-Firyâbî" başlığı altında zikretmektedir (*A' lâmû'n-nûbelâ*, XIV, 101-106). Kendisinden İbn Mahled el-Attâr ed-Dürî, Ebû Bekir en-Neccâd, Ebû Bekir eş-Şâfiî, Ebû Bekir el-Âcurrî, Râm-hürmüzî, İbn Adî, Ebû Bekir el-Katîî, Ebû Bekir el-İsmâîlî gibi tanınmış kişiler hadis, tefsir ve fıkıh tahsil etti. Hocalarından Muhammed b. Yahyâ el-Ezdî de ondan hadis rivayetinde bulundu. Bir süre Dînever'de kadılık yaptıktan sonra Bağdat'a yerleşerek burada ders okutmaya başladı. Bağdat'a geldiğinde büyük bir merasimle karşılandığı, hadis okuttuğu meydanda kendisini dinlemek üzere birçok kişinin toplandığı, bunlardan 316'sinin ondan hadis yazdığı belirtilmektedir. Talebesi İbn Adî de onun pek çok talebenin katıldığı ilim meclislerinden söz ederken bunlardan bazılarının ertesi gün yer bulabilmek için geceyi ders verilen yerde geçirdiğini zikretmektedir.

Devrinin önde gelen hadis hâfızı ve âlimi olarak tanınan Firyâbî'nin hadis rivayetinde **sika*** olduğu ittifakla kabul edilmekte, **cerh** ve **ta'dîl*** konusundaki görüşlerine güvenileceği belirtilmektedir. Yaşının ilerlemesi sebebiyle vefatından bir yıl önce hadis rivayetini bırakması onun bu konudaki titizliğini göstermektedir.

Firyâbî 4 Muharrem 301'de (10 Ağustos 913) Bağdat'ta vefat etti. Ölümünden beş yıl önce Bağdat'taki Ebû Eyyûb Mezarlığı'nda kendisi için bir mezar kazdırdığı rivayet edilir.

[illegible][illegible][illegible]

Firûzâbâdî'nin *Matla' u zevâhiri'n-nücûm ve mecma' u cevâhiri'l- 'ulûm* adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., nr. 212)

bâb fi 'ilmü'l-i-râb, Şerhu Zâdi'l-me'âd
fî vezni Bânet Sü'âd, ed-Dürri'n-na-
zîmü'l-mürşid ilâ makâşidi'l-Kur'a-
ni'l-'azîm, Hâşilü küreti'l-ḥalâs fî fe-
zâ'ili sûreti'l-İhlâs, Menḥu (Fethu) 'l-
bârî bi's-seyyiḥi ('s-seyli) 'l-fesîḥi'l-cârî
fî şerhi Şaḥîḥi'l-Buḥârî (Buḥârî şerhi
olup ibadetler kısmını dörtte birini yirmi
ciltte şerhettiği nakledilmektedir), Şevâ-
riku'l-esrârî'l-'aliyye fî şerhi Meşâri-
ki'l-envârî'n-nebeviyye, Teshilü ṭarî-
ki'l-vuşul ile'l-eḥâdişî'z-zâ'ide 'ale'l-
Câmi'i'l-uşûl, ed-Dürri'l-gâli fî'l-eḥâ-
dişî'l-'avâlî, et-Tecârîḥ fî fevâ'ide mü-
te'allika bi-eḥâdişî'l-Meşâbih, en-Nef-
ḥatü'l-'anberîyye fî mevlidi ḥayrî'l-
berîyye, el-Mirḳâtü'l-erfa'îyye fî ṭa-
bakâtî's-Şâfi'îyye, el-Eltâfû'l-ḥafiyye
fî eṣrâfi'l-Hanefîyye, Ravzatü'n-nâzır
fî tercemeti's-Şeyḥ 'Abdilkâdir, el-
Fazlü'l-vefi fî'l-'adli'l-Eşrefî, Mühey-
yicü'l-garâm ile'l-beledi'l-ḥarâm, Tay-
riḥu Merv, Nüzhetü'l-iḥvân fî târiḥi
İsfahân.

BİBLİYOGRAFYA :

Firüzabâdi, *el-ġāmūsū'l-muḥiṭ*, Beyrut 1406/1986, s. 5-30; a.mlf., *Beşâ'iru zevî't-temyîz* (nşr. M. Ali en-Necâr), Kahire 1383/1963, nâşirin mukaddimesi, I, 1-30; a.mlf., *el-Bulġa fî terâcimi e'immeti'n-nahv ve'l-luġa* (nşr. Muhammed el-Misrî), Küveyt 1407/1987, nâşirin

mukaddimesi, s. 8-40; *Tacû'l-ʿarûs*, I, 13-14; Ali b. Hasan el-Hazrecî, *el-ʿÜkûdû'l-lâ' lû' lû' iyye* (nşr. M. Besyûnî Asel), Kahire 1329-32/1911-14, II, 264-265, 278, 286, 297, 303-304; Fâsî, *el-ʿİkûd-ʿsemtî ft târifih'il-beledil'emîn* (nşr. Fuâd Seyyid), Kahire 1381/1962, II, 392-401; İbn Hacer, *İnbâ'ül-gümri*, VIII, 159-163; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakatû's-Şâfi'iyye*, IV, 63-66; Sehavî, *ed-Dau'ül-İlmî'î*, X, 79-86; Süyûtî, *Buğyetül-vu'ât*, I, 273-275; a.mlf., *el-Mühzir*, II, 407-408; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 119-123; a.mlf., *eş-Şekâ'ik*, s. 29-30; İbnül-Kâdî, *Dürretül-hicâl*, II, 317-318; Makkarî, *Ezhârû'r-riyâz* (nşr. Saîd Ahmed Ar'âbî v.dğr.), Rabat 1398-1400/1978-80, III, 48-52; a.mlf., *Nefhu't-tib*, II, 176-180; İbnül-İmâd, *Şezerât*, VII, 126-131; Şevkânî, *el-Bedrû't-ţâlî'*, II, 280-285; Hânsârî, *Ravzâtül-cennât*, II, 101-106; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrişû'l-fehâris*, II, 907-910; *Hediyyetül-ʿarifîn*, II, 180-181; Sarton, *Introduction*, III, 1827-1828; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 579-582; C. Zeydan, *Âdab* (Dayf), II, 157-158; Brockelmann, *GAL*, II, 231-234; *Suppl.*, II, 234-236; a.mlf., "Fîruzâbâdî", *İA*, IV, 653-654; Ömer Ferruh, *Târthu'l-edeb*, III, 829-832; Serkis, *Mu'cem*, II, 1469-1471; Kehmâle, *Mu'cemû'l-mu'ellifîn*, XII, 118; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1985, s. 762; Ahmet Suphi Fûrat, *al-Fîruzâbâdî'nin as-Şihâh'î Tenkidî* (profesörlük takdim tezi, 1978), İSAM Ktp., nr. 586, s. 40-60; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), VII, 146-147; A. S. Fulton, "Fîruzâbâdî's Winerlist", *BSOAS*, XII (1947-48), s. 579-585; H. Fleisch, "al-Fîruzâbâdî", *EtC* (İng.), II, 926-927.

HULÛSİ KILIÇ

Eserleri. Firyâbî'nin günümüze ulaşan, bütün rivayetlerini senedleriyle birlikte zikrettiği eserleri şunlardır: 1. *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*. Kur'ân-ı Kerîm'i ve özellikle Bakara, Âl-i İmrân, Mülk sûrelerini okumanın, dinlemenin ve başkalarına okutmanın, Kur'an'ı hatmetmenin faziletine ve Resûl-i Ekrem'in Kur'an okuma tarzına dair 197 rivayeti bir araya getiren eser Yûsuf Osman Fazlullah Cibrîl tarafından yayımlanmıştır (Riyad 1409/1989). 2. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. Hz. Peygamber'in Allah'ın resulü olduğunu gösteren mucizelere dair elli üç rivayeti ihtiva etmekle olup Âmir Hasan Sabrî tarafından neşredilmiştir (Mekke 1406/1986). 3. *Kitâbü's-Şıyâm*. Oruçla ilgili 192 rivayeti ihtiva eden eseri Abdülvekîl en-Nedvî yayımlamıştır (Bombay 1412/1992). 4. *Şifâtü'l-münâfiğ*. Nifaka ve münafıka dair 118 rivayetin yer aldığı eseri Bedr el-Bedr (Küveyt 1405/1985) ve *Şifâtü'n-nifâğ ve zemmu'l-münâfiğîn* adıyla Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut 1405/1985) neşretmiş, ayrıca Ebû Abdurrahman el-Mısırî el-Eserî'nin şerhiyle birlikte basılmıştır (Tanta 1408/1988). 5. *Ah-kâmü'l-ideyn*. Ebû Abdurrahman Mûsâid b. Süleyman b. Râşid eserdeki hadisleri *Sevât'u'l-kamereyn* adıyla tahrîr ederek kitapla birlikte yayımlamıştır (Beyrut 1406/1986). 6. *Kitâbü'l-Kader*. Kazâ ve kadere dair 450 hadisi ihtiva eden eser üzerinde Cemâl Hamdî ez-Zehbî yüksek lisans çalışması yapmıştır (Câmiatü Melik Suûd, Riyad 1403-1404: *Ahbarü't-türâşî'l-Arabî*, Safat 1982, I, 11). 7. *Fevâ'id*. Çeşitli konulara dair kırk dört rivayetin yer aldığı eser *Kitâbü's-Şıyâm* ile birlikte yayımlanmıştır (s. 139-169; nşr. Abdülvekîl en-Nedvî, Bombay 1412/1992). 8. *Mâ esnedehü Süfyân es-Şevrî*. Eserin I. cildi Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecmua, nr. 90, vr. 39-47). *Fihrisü mahtûâtî Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye*'de (s. 373). Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî'nin eserleri yanlışlıkla Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî'ye nisbet edilmiştir.

Kaynaklarda Firyâbî'nin şu eserlerinden de söz edilmektedir: *Kitâbü's-Sünen*, *Kitâbü'z-Zıkr*, *Kitâbü'n-Nikâh*, *Kitâbü'l-Cenâ'iz*, *Kitâbü's-Şuver ve't-temâşil*, *Kitâb 'ani'l-Medîneti'l-münevver*, *Kitâbü Şadakatî'l-fitr*, *Kitâbü Tahrimî'z-zehab ve'l-harîr*, *Kitâbü Menâkibi Mâlik*, *Kitâbü'r-Rü'yâ*, *Kitâbü'l-Künâ*, *Kitâbü'l-Libâs*, *Kitâbü Edebi'l-İslâm*, *Kitâbü Terki'l-mi-*

rad, *Kitâbü'l-Bükâ*. Bu eserlerin de kendi konularındaki bazı hadisleri ihtiva eden çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Osman Fazlullah Cibrîl), Riyad 1409/1989, nâşirin mukaddimesi, s. 33-76; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 199-202; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 291-292; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 259; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIV, 96-106; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 693-694; Mâhlûf, *Şeceretü'n-nür*, II, 77; Sezgin, GAS, I, 166; Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Fihrisü mahtûâtî Dâri'l-Kütübî'z-Zâhiriyye*, Dimaşk 1390/1970, s. 373; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 126; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), II, 127-128; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyân*, II, 328-330; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 44, 47, 49, 57, 58, 73, 76, 84, 217; Fikrî Zekî el-Cezzâr, *Medâhilü'l-mu'ellifîn*, Riyad 1994, III, 1160-1161.

MEHMET ALİ SÖNMEZ

FİRYÂBÎ, Muhammed b. Yûsuf

(محمد بن يوسف الفريابي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf
b. Vâkid el-Firyâbî
(ö. 212/827)

Hadis hâfızı.

120 (738) veya 126'da (743-44) Belh yakınındaki Firyâb'da doğdu. Buraya nisbetle Firyâbî olarak tanındığı gibi Türk asıllı olduğu için Türkî nisbesiyle de anıldı. İlim tahsili için çok genç yaşta memleketinden ayrıldı. Mekke'de karşılaştığı Süfyân es-Sevrî'den hadis rivayet etmek amacıyla onunla birlikte Küfe'ye gitti ve kendisinden çok faydalandı. Ayrıca Evzâî, Zâide b. Kudâme, Nâfi' b. Ömer, Cerîr b. Hâzim gibi âlimlerden hadis öğrendi. Daha sonra Filistin'de bir sahil kasabası olan Kaysâriye'ye yerleşti. Kendisinden Ahmed b. Hanbel, İbn Zencûye, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, Zühîlî, Buhârî ve İbn Vâre gibi muhaddisler rivayette bulundular.

Hadis otoriteleri tarafından sika* kabul edilen Firyâbî'nin rivayet ettiği hadisler, yirmi dördü *Şahîh-i Buḥârî*'de olmak üzere *Kütüb-i Sitt*e'de yer almıştır. Fakih ve müfessir olarak da bilinen Firyâbî üstün ahlâkı ve ibadete düşkünlüğü ile tanınmaktadır. Onunla birlikte yağmur duasına çıkıldığı bir gün ellerini açıp duaya başladıktan hemen sonra yağmur yağdığı rivayet edilir. Kendisinden nasihat isteyen muhaddis Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî'ye takvâ sahibi olmayı, sünnete sarılmayı ve hükümdar-

lardan uzak durmayı tavsiye etmiştir. Firyâbî Rebîülevvel 212'de (Haziran 827) Filistin'de vefat etti. Onun 213'te (828) öldüğünü söyleyenler de vardır.

Firyâbî'nin, İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-İşâbe*'sinin kaynaklarından olan ve onun belirttiğine göre Saîd b. Abdûs, Mahmûd b. Hâmid ed-Dimaşkî ve Ebû'd-Dahdâh Ahmed b. Muhammed et-Temîmî tarafından rivayet edilen *el-Müsned* adlı eserinden başka şu kitapları da kaynaklarda zikredilmektedir: *Kitâbü't-Tefsîr*, *Kitâbü't-Tahâre*, *Kitâbü's-Şalât*, *Kitâbü's-Şıyâm*, *Kitâbü'z-Zekât*, *Kitâbü'l-Menâsik*.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 264; İclî, *es-Şikâ*, s. 416; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 197-198, 719; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 119-120; İbn Hibbân, *es-Şikâ*, IX, 57; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 2236; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 41; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 290-291; Mizî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVII, 52-61; İbn Kudâme el-Makdisî, *'Ulemâ'ü'l-hadîs*, I, 537-538; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, X, 114-118; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 211-220*, s. 400-401; a.mlf., *Mizânü'l-ittidâl*, IV, 71-72; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 376; Safedî, *el-Vâfi*, V, 243; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, IX, 535-537; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, XII, 140-141; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 10; Ziriklî, *el-A'lam*, VIII, 20-21; Sezgin, GAS, I, 40; Abdülgaḥfâr Süleyman el-Bündârî v.dğr., *Mevsû'atü ricâlil-kütübî't-tis'a*, Beyrut 1413/1993, III, 490; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 97, 109.

ALİ OSMAN KOÇKU

FİRZA

(bk. FİRDA).

FİSAGOR

(bk. PİSAGOR).

el-FİSÂL

(bk. el-FASL).

FISCHER, August

(1865-1949)

Arapça sözlük ve gramer çalışmalarıyla tanınan Alman şarkiyatçısı.

Almanya'nın Halle şehrinde doğdu. 1883-1889 yılları arasında Halle, Berlin ve Marburg'da Fleischer, Wellhausen ve Thorbecke gibi zamanının en büyük şarkiyatçılarından Doğu dilleri ve edebiyat-